

◀ Leon Brokers onder de koepel in de Enschedese synagoge. FOTO FRANS NIKKELS

De koepel van De Bazel is eigenlijk al 100

Precies honderd jaar geleden ontwierp Karel de Bazel de koepel van de negentig jaar oude Enschedese synagoge. Architect Leon Brokers verdiepte zich in de geschiedenis van een ontwerp dat nog steeds uniek is voor Nederland.

Herman Haverkate
Enschede

Elke keer als hij er over de drempel stapt, kijkt hij omhoog. Precies 18 meter boven zijn hoofd zweeft de koepel die hem altijd weer overweldigt. „Een mooiere ruimte is er niet in Enschede”, zegt architect Leon Brokers. „Iedereen die hier binnenkomt, reageert daar ook op. Alsof je even loskomt van de aarde en opeens een stukje van de hemel ziet.”

De koepel van de Enschedese synagoge fascineert hem al heel lang. Brokers, werkzaam op het nabijgelegen architectenbureau IAA, verdiept zich al jaren in de historie van het monumentale gebouw aan de Prinsenstraat en van zijn ontwerper: architect Karel de Bazel (1869-1923). Speciaal voor het 90-jarig bestaan van de synagoge stelde hij een tentoonstelling samen rond wat voor hem een van de meest bijzondere koepels is in de Nederlandse architectuurgeschiedenis.

Baken in de stad

„Wat de toren van de Jozefkerk voor de katholieken was, was de koepel van de nieuwe synagoge voor de Joodse gemeenschap. Een baken in de stad, maar ook een teken van zelfbewustzijn. Het Joodse deel van de bevolking groeide snel. Ze speelden een steeds grotere rol in de samenleving. Voor het eerst wordt dat nu ook zichtbaar.”

De koepel, zegt Brokers, was een idee van architect De Bazel. Precies honderd jaar ge-

leden maakte die zijn eerste ontwerp voor een nieuwe synagoge in Enschede. Aanvankelijk ging het daarbij nog om een uitbreiding van het oorspronkelijke gebedshuis aan de Stadsgravenstraat, later om een compleet nieuw gebouw in de stadswijk achter het Volkspark.

„De Bazel had een grote belangstelling voor koepels. Dat blijkt onder meer uit tekeningen die hij maakte voor een uitbreidingsplan van de Tweede Kamer en een nieuw onderkomen voor de theosofen in Amsterdam. Beide ontwerpen hebben vergelijkbare koepels. Geen van deze twee ontwerpen is uitgevoerd, Enschede wel. De kern ervan is een constructie van houten spanten, opgevuld met stro en afgedekt met koperen platen. Veel mensen denken dat de koepel van steen is, maar de werkelijkheid is dus anders.”

Op de tentoonstelling wordt het verhaal van de koepel vanaf de eerste ontwerpen

Een mooiere ruimte is er niet. Alsof je even loskomt van de aarde en een stukje van de hemel ziet

– Leon Brokers, architect en rondleider

verteld. Te zien hoe het plan van De Bazel uit 1918 de basis vormde voor het uiteindelijke gebouw zoals dat tien jaar later verrees. De Bazel zelf was toen al overleden. Zijn medewerker Anthonie Smits voltooide het werk in de geest van zijn leermeester.

„Het oorspronkelijke plan werd aangepast, maar de kern ervan is altijd overeind gebleven. De Bazel wilde een koepel als bekroning van de vierkante gebedsruimte. Zo had hij het ook in zijn laatste geschriften en tekeningen aangegeven. Hemel en aarde komen samen in dit ontwerp, met het spreekgestoelte precies in het midden als schakel tussen twee werelden.”

Eigengemaakte maquette

Brokers kent het gebouw als zijn broekzak. Hoewel hij geen lid is van de Joodse gemeente, geeft hij regelmatig lezingen en rondleidingen. „Het kantoor van de IAA, mijn werkplek, zit in een villa van De Bazel. Voor de familie Menko heeft hij twee grote villa's gebouwd aan de Tromplaan. Van daaruit was het nog maar een kleine stap naar de synagoge. Sinds ik me in De Bazel ben gaan verdiepen, heeft de gedachte aan die koepel me nooit meer losgelaten.”

Het hoogtepunt van de expositie is de maquette die Brokers zelf maakte. Het geheim van de koepel – de constructie van houten spanten – wordt er letterlijk in onthuld. „Veel Enschedeërs zijn zich niet bewust van de bijzondere waarde van dit gebouw. Hopelijk helpt deze tentoonstelling om ze de ogen te openen.”